

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2020.29.10>

Danuta BORECKA-BIERNAT

<http://orcid.org/0000-0003-1401-9821>

Uniwersytet Wrocławski

e-mail: danuta.borecka-biernat@uwr.edu.pl

Strategie radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego – implikacje teoretyczne

Słowa kluczowe: młodzież, sytuacja konfliktu społecznego, strategie radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego

Młodzież w sytuacji konfliktu społecznego

Sytuacje trudne nie są w życiu człowieka czymś wyjątkowym, towarzyszą mu od wczesnego dzieciństwa. O sytuacji trudnej możemy mówić wtedy, gdy „układ stosunków między człowiekiem i jego otoczeniem charakteryzuje się brakiem zrównoważenia lub niezgodnością dążeń, oraz warunkami jego życia i aktywności”¹. U podstaw tego pojęcia znajduje się określenie relacji między człowiekiem a otoczeniem. Zdaniem Marii Tyszkowej, sytuacje trudne zawierają czynniki wywołujące zakłócenia aktywności jednostki ukierunkowanej na cel, posiadają właściwości zagrażające zaspokojeniu potrzeb, dążeń i ważnych wartości oraz wywołują przykre przeżycia emocjonalne i powodują silne stany napięcia emocjonalnego. Sytuację trudną można zatem potraktować jako nierozzerwalny spłot warunków zewnętrznych, celów, wartości i możliwości jednostki, a za przyczyny powstających zmian w zachowaniu uważa się specyficzne relacje między elementami tej sytuacji².

¹ M. Tyszkowa, *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*, Warszawa 1986, s. 5.

² M. Tyszkowa, *Odporność psychiczna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1997, s. 475–478.

Sytuacje trudne nie stanowią jednolitej klasy sytuacji, lecz są grupą wewnętrznie zróżnicowaną. Ważną grupą są trudne sytuacje społeczne, w których, jak twierdzi M. Tyszkowa³, „wartości i dążenia jednostki podlegają zagrożeniu lub udaremnieniu przez innych ludzi – przez sam fakt ich obecności bądź też wskutek szczególnych form ich oddziaływania przeciwnego lub tylko niezgodnego z własnymi dążeniami (celami) jednostki”. Są to sytuacje, które stwarzają zagrożenie dla cenionych przez człowieka wartości, zaspokojenia jego potrzeb i realizacji dążeń. Wśród trudnych interakcji społecznych wyodrębnia się sytuacje społecznego konfliktu, w których dążenia jednostki są sprzeczne lub niezgodne z dążeniami innych ludzi i zagrożona jest realizacja jej własnych dążeń⁴. Słowo „konflikt” wywodzi się z łacińskiego *confligere*, *conflictatio*, oznacza wpadnięcie na siebie, spór, dyskusję, walkę lub zderzenie dwóch czy więcej procesów, sił właściwych istotom żywym. „Wpadnięcie na siebie” może zapoczątkować walkę. Wielu ludziom konflikt niesłusznie kojarzy się wyłącznie z bezpośrednią agresją fizyczną i/lub werbalną oraz towarzyszącą im wrogością, powiększającą istniejące sprzeczności. Ten typ konfliktu nasycony jest emocjami negatywnymi. Większość zjawisk, które można określić jako konflikty, przybiera stosunkowo łagodne formy, np. krótkiej sprzeczki, dyskusji czy debaty. Prowokują one do głębszego, wzajemnego poznania się osób i dają możliwość zlikwidowania lub zmniejszenia istniejących sprzeczności, doprowadzając do rozwiązania problemu⁵. Jak widać, konflikty mogą przybierać różne formy, od konfliktów antagonistycznych, których rozwiązanie następuje przez eliminację, zniszczenie lub podporządkowanie jednej ze stron⁶.

Konflikty powstają w toku codziennych kontaktów między jednostkami lub między jednostką i grupą w wyniku występujących sprzeczności, niezgodności czy rozbieżności dotyczących celów, do których realizacji dążą strony konfliktu, poglądów, postaw, interesów i wartości czy motywów dążeń i pragnień⁷. Stwarzają one sytuacje trudne dla jednostki, gdyż zakłócają jej działanie, zmniejszając jej prawdopodobieństwo osiągnięcia celu. Konflikty międzyludzkie dotyczą osób w różnym wieku i w różnych kręgach środowiskowych. Nie sposób się od nich uchronić, choćby dlatego że ludzie mają inne systemy wartości i odmienne zainteresowania. W toku codziennego obcowania dochodzi często do zderzenia poglądów, ocen, dążeń osób kontaktujących się ze sobą w ra-

³ M. Tyszkowa, *Funkcjonowanie dzieci w sytuacjach trudnych*, „Oświata i Wychowanie” 1979, nr 6, s. 211.

⁴ A. Olubiński, *Konflikt a wychowanie-wprowadzenie w problematykę*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1983, nr 3–4, s. 79–91; M. Tyszkowa, *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*, Warszawa 1986.

⁵ A. Olubiński, *Konflikty rodzice–dzieci. Dramat czy szansa*, Toruń 1992.

⁶ J. Sikora, *Zarządzanie konfliktem w zakładzie pracy*, Bydgoszcz 1998.

⁷ K. Balawajder, *Zachowania uczestników konfliktu interpersonalnego*, [w:] *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?*, red. D. Borecka-Biernat, Warszawa 2010, s. 137–179.

mach określonych sytuacji społecznych. Dlatego też należy przyjąć pogląd o naturalności występowania zjawisk konfliktowych w środowisku ludzi. Z. Freud uznał, że konflikt jest nieuniknionym produktem cywilizacji, ponieważ cele i potrzeby jednostek często kolidują z celami i potrzebami innych⁸. Jak zauważa K. Balawajder⁹, „jeśli ludzie się spotykają, komunikują ze sobą, są otwarci, to prędzej czy później pojawiają się między nimi różnice prowadzące do konfliktu”.

W życiu nastolatków częste są trudne sytuacje społecznej interakcji zawierające element zagrożenia poczucia bezpieczeństwa, realizacji dążeń czy osiągnięcia celu (zaspokojenia potrzeb). Młodzi ludzie każdego dnia doświadczają różnorodnych problemów dotyczących szkoły, kolegów i domu rodzinnego. Rezultaty badań uzyskane m.in. przez B. Lohman i P. Jarvis¹⁰, R. Jaworskiego¹¹, M. Guskowską i in.¹², R. Sikorę i E. Pisulę¹³, J. Różańską-Kowal¹⁴, K. Polak¹⁵ oraz G. Miłkowską¹⁶ wykazały, że młodzież w okresie adolescencji najczęściej uważała konflikt z nauczycielem, sprzeczki z kolegami ze szkoły i z sympatią oraz kłótnie z rodzicami i innymi członkami rodziny za najważniejsze źródło osobistego zagrożenia, przykrych przeżyć, silnego odczuwania stresu.

Szkoła nie jest tylko miejscem systematycznej nauki uczniów i pracy nauczycieli, lecz środowiskiem życia z bogatą kolorystyką ludzkich charakterów czy jeszcze bogatszą siecią zdarzeń, w których uobecniają się ich emocje, sympatie i animozje, wiedza i doświadczenie, poglądy i przekonania, stereotypy i uprzedzenia. Przy takiej mnogości ludzi i sytuacji konflikty szkolne wydają się czymś naturalnym. Konflikt szkolny jest interpretowany jako zderzenie się sprzecznych lub niezgodnych dążeń, zachowań uczniów i nauczycieli oraz uczniów między sobą, występujące w związku z procesem nauczania i wychowania

⁸ Podaję za: T. Olearczyk, *Psychopedagogiczne aspekty sytuacji konfliktowych w okresie adolescencji*, [w:] *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów wieku adolescencji*, red. M. Leśniak, Kraków 2009, s. 97–112.

⁹ K. Balawajder, *Rozwiązywanie konfliktów międzyludzkich*, Katowice 1994, s. 87.

¹⁰ B. Lohman, P. Jarvis, *Adolescent stressors, coping strategies, and psychological health studied in the family context*, „Journal of Youth and Adolescence” 2000, nr 29, s. 15–43.

¹¹ R. Jaworski, *Konflikt pokoleń w okresie adolescencji. Psychologiczne aspekty radzenia sobie ze stresem*, [w:] *Problemy człowiek w świecie psychologii*, red. R. Jaworski, A. Wielgus, J. Łukaniuk, Płock 2000, s. 27–54.

¹² M. Guskowska, A. Gorący, J. Rychta-Siedlecka, *Ważne zdarzenia życiowe i codzienne kłopoty jako źródło stresu w percepcji młodzieży*, „Edukacja Otwarta” 2001, nr 4, s. 155–164.

¹³ R. Sikora, E. Pisula, *Przyczyny stresu i strategie radzenia sobie ze stresem u młodzieży w wieku 14–16 lat*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2002, nr 2, s. 110–122.

¹⁴ J. Różańska-Kowal, *Szkoła jako główne źródło stresu młodzieży w wieku dorastania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2004, nr 3, s. 203–214.

¹⁵ K. Polak, *Uczeń w sytuacji konfliktów szkolnych*, [w:] *Sytuacje konfliktowe w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym*, red. D. Borecka-Biernat, Warszawa 2010, s. 23–40.

¹⁶ G. Miłkowska, *Agresja w okresie dorastania-charakterystyka, przejawy, przeciwdziałanie*, [w:] *Zagrożenia okresu dorastania*, red. Z. Izdebski, Zielona Góra 2012, s. 91–110.

w szkole¹⁷. Większość nauczycieli i uczniów ma świadomość, że dzisiejsza szkoła jest pełna zatargów i sporów. Jest ona dla młodzieży źródłem dyskomfortu psychicznego¹⁸. Z. Plewicka¹⁹, M. Guskowska i in.²⁰, M. Gawryś²¹, J. Różańska-Kowal²², A. Woźniak-Krakowian, G. Wieczorek²³ oraz D. Domińska-Werbel²⁴ badały szkolne sytuacje konfliktowe uczniów w okresie adolescencji. Były to zatargi z nauczycielami i rówieśnikami w klasie. Opisy konfliktów w 68 proc. stanowiły relacje z zatargów z nauczycielami²⁵. Najbardziej kontrowersyjnymi sytuacjami w układzie uczeń-nauczyciel są oceny szkolne. Uczniowie najczęściej obwiniają nauczycieli o zaniżanie ocen, niedoceniając ich wysiłku, niezauważenie poprawy, faworyzowanie uczniów zdolnych czy stawianie ocen niedostatecznych nie za wyniki w nauce, lecz za niewłaściwe zachowanie, co wywołuje poczucie niesprawiedliwości. Nauczyciele generalnie są postrzegani jako osoby niesprawiedliwe, tendencyjne, kierujące się w ocenie względami pozamerytorycznymi.

Kolejną grupę czynników konfliktotwórczych opisanych przez uczniów stanowią nietaktowne zachowania się nauczycieli. Przejawiają się one w kpinach, wyzwiskach (np. „osioł”, „debil”, „idiota”), ośmieszaniu, dewaloryzacji cech wyglądu, charakteru i ogólnej wartości ucznia jako człowieka. Strój, tak jak styl zachowania, nierzadko komentowany jest krytycznie przez nauczycieli. Z tego wynika, że dla szkoły i przebiegających w niej procesów dydaktyczno-wychowawczych typowa jest agresja psychiczna, która polega na obrzucaniu uczniów wyzwiskami i etykietowaniu ich przezwiskami oraz poniżaniu ich godności.

Odminną grupę czynników konfliktotwórczych stanowią władczy nacisk i sztywność wymagań nauczyciela. Oczekuje się od uczniów asymilacji i odtwarzania wiedzy z każdego zakresu, bez uwzględniania indywidualnych cech, zainteresowań i zdolności ucznia. Ustanowione przez nauczycieli normy, zakazy i nakazy godzą w autonomię ucznia i stanowią źródło konfliktu na linii nauczyciel-uczeń.

¹⁷ M. Tyszkowa, *Zachowanie się dzieci i młodzieży w sytuacjach trudnych. Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań*, [w:] *Zachowanie się młodzieży w sytuacjach trudnych i rozwój osobowości*, red. M. Tyszkowa, Poznań 1977, s. 7–17.

¹⁸ R. Sikora, E. Pisula, dz. cyt., s. 110–122.

¹⁹ Z. Plewicka, *Sytuacje konfliktowe uczniów w szkole*, [w:] *Zachowanie się młodzieży w sytuacjach trudnych i rozwój osobowości*, red. M. Tyszkowa, Poznań 1977, s. 37–50.

²⁰ M. Guskowska, A. Gorący, J. Rychta-Siedlecka, dz. cyt., 155–164.

²¹ M. Gawryś, *Rozwiązywanie konfliktów w klasie*, „Edukacja i Dialog” 2002, nr 8, s. 35–39.

²² J. Różańska-Kowal, dz. cyt., s. 203–214.

²³ A. Woźniak-Krakowian, G. Wieczorek, *Przemoc w szkole jako zjawisko społeczne*, [w:] *Problemy marginalizacji dzieci i młodzieży*, red. A. Woźniak-Krakowian, E. Napora, I. Gomółka-Walaszek, Częstochowa 2009, s. 115–150.

²⁴ D. Domińska-Werbel, *Psychologiczne uwarunkowania strategii radzenia sobie młodzieży gimnazjalnej w trudnych sytuacjach społecznych*, Legnica 2014.

²⁵ Z. Plewicka, dz. cyt., s. 37–50.

Nie sposób nie wspomnieć o przyczynach konfliktów tkwiących w uczniach. Jak wykazały badania D. Krzemionki-Brózdzy²⁶, przyczyny powstawania konfliktów w klasie nauczyciele widzą w uczniu (61 proc.), w jego stosunku do szkoły, do obowiązków szkolnych i nauczyciela. Wśród odpowiedzi zaliczanych do tej kategorii przyczyn konfliktów wymienianych przez nauczycieli najczęściej powtarzają się: nieprzygotowanie do lekcji, brak pracy domowej, nieposłuszeństwo, wagary, niewykonywanie poleceń nauczyciela i aroganckie zachowanie. Warto zaznaczyć, że konflikty uczniów z nauczycielami są sytuacjami trudnymi dla ucznia, a mało znaczącymi dla nauczyciela, który najczęściej ich nie dostrzega lub je lekceważy²⁷. Wiele sytuacji, których nauczyciele nie uznają za konfliktowe, w oczach uczniów jest spornych. Jednak w miarę pobytu uczniów w szkole zwiększa się częstotliwość występowania zatargów nauczyciel-uczeń.

Konflikty są nieuniknionym elementem każdej społeczności, w tym również klasy szkolnej. Relacje z rówieśnikami są w okresie dorastania bardzo ważnym elementem budowania tożsamości jednostki. W szkole uczeń spędza znaczną część swojego życia, w niej znajduje przyjaciół, uczy się życia społecznego, zaczyna należeć do pierwszych grup, uczy się reagować w konkretnych sytuacjach społecznych. Spotyka się z różnorodnością, w tym z nierównościami osiągnięć, jak i z nierównościami ekonomicznymi. Wyniki badań D. Bielawskiej²⁸ wykazały, że 28 proc. zapytanych młodych ludzi zaobserwowało konfliktowe sytuacje pomiędzy grupami uczniów, konflikty pomiędzy pojedynczymi uczniami dostrzegało 34 proc. Podobnie opisy zatargów rówieśniczych stanowiły 32 proc. zebranego przez Z. Plewicką²⁹ materiału. Główne ich powody to: zaczepki, wyśmiewanie, niesłuszne posadzenia, obmowa, zdrada, niedyskrecja, rywalizacja o wyniki w nauce, rywalizacja o wygląd i atrakcyjność fizyczną, rywalizacja o względy u płci przeciwnej, współzawodnictwo o władzę nad klasą, o status przewodniczącego w klasie czy o sprawność fizyczną i prestiż sportowy lub brak kultury w zachowaniu. Z tymi wynikami korespondują dane otrzymane przez A. Komendant³⁰. Z materiału empirycznego uzyskanego z badań uczniów gimnazjum wynika, że zazdrość o stopnie, niesprawiedliwa ocena są jednymi z głównych przyczyn konfliktów według 40 proc. dziewcząt, podczas gdy przyczynę tę podało mniej niż 30 proc. chłopców. Ponadto rozpuszczanie plotek uznaje za jedną z przyczyn konfliktów 61 proc. dziewcząt i niewiele

²⁶ D. Krzemionka-Brózda, *Nauczyciele wobec konfliktów w klasie szkolnej*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne” 1999, t. 12, s. 109–127.

²⁷ Z. Plewicka, dz. cyt., s. 37–50.

²⁸ D. Bielawska, *Konflikty w szkole w opinii młodzieży*, [w:] *Współczesne problemy w edukacji i wychowaniu*, red. F. Bereźnicki, A. Bielawiec, Szczecin 1995, s. 198–201.

²⁹ Z. Plewicka, dz. cyt., s. 37–50.

³⁰ A. Komendant, *Przemoc w szkole wśród dziewcząt i chłopców*, „Dyrektor Szkoły” 2007, nr 6, s. 33–36.

ponad połowa (52 proc.) chłopców. Chłopcy z kolei znacznie częściej uznają gnębienie słabszych przez silniejszych za przyczynę konfliktów. Uważa tak 44 proc. uczniów, podczas gdy tylko 30 proc. uczennic dostrzega tę przyczynę.

Z. Plewicka³¹ dostrzega też, że w grupie rówieśniczej dochodzi do zatargów na tle izolacji społecznej ucznia od grupy, różnic pochodzenia społecznego między uczniem a większością osób w grupie oraz nieprzeciętności ucznia w zestawieniu z grupą. Izolację społeczną przeżywają konfliktowo uczniowie nowi oraz uczniowie klas pierwszych szkół ponadpodstawowych, mających trudności w nawiązaniu kontaktów. Ponadto uczniowie nieprzeciętnie zdolni są często nieakceptowani i narażeni na dokuczliwe zaczepki z racji swojej odmienności od reszty. Podobne stanowisko wydaje się reprezentować M. Gawryś³², wyodrębniająca kilka rodzajów konfliktów klasowych. Najpowszechniejsze wśród nich to napięcia między kolegami wynikające z różnic majątkowych rodziców. Powodują one powstanie izolujących się grup lub eliminowanie ze społeczności poszczególnych osób. Warto zwrócić, że konflikty rówieśnicze, mimo silnego ładunku emocjonalnego, są krótkotrwałe, przy jednoczesnym zmniejszaniu się częstotliwości zatargów w miarę upływu lat pobytu uczniów w szkole³³. Nie znaczy to, że sprzeczki z kolegami są zjawiskiem marginalnym w środowisku szkolnym ucznia.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że osoby w okresie dorastania w coraz większym stopniu socjalizują się w grupie rówieśniczej i tu dochodzi do sytuacji sporu, w których jednostka musi skonfrontować swoje potrzeby i oczekiwania innych ludzi, z którymi jest w stałym kontakcie. Jak zauważa J. Różańska-Kowal³⁴, źródłem konfliktu rówieśniczego w sytuacji pozaszkolnej są wybuchy gniewu i niekontrolowana impulsywność błahych przyczyn, różnice w poglądach, lekceważenie ze strony rówieśników. W okresie adolescencji wzrasta liczba konfliktowych interakcji między dziewczętami a chłopcami, w miarę jak pojawiają się pierwsze randki. Dla dziewcząt w wieku dorastania trudną sytuacją są nieporozumienia i rozstanie z chłopakiem. Dziewczyna w tym wieku interesuje się chłopcem, ufa mu i przeżywa zawiedzioną miłość. Należy zaznaczyć, że konflikty rówieśnicze nie powodują takiego zagrożenia poczucia własnej wartości, jak konflikty z osobami znaczącymi, którymi są nauczyciele i rodzice.

Konflikty są nierozłącznym elementem funkcjonowania każdej grupy społecznej, a więc i rodziny jako wspólnoty osób szczególnie sobie bliskich. Jedną ze specyficznych odmian antagonizmów w rodzinie jest konflikt międzypokoleniowy, określany jako luka pokoleniowa, będąca wynikiem różnic występują-

³¹ Z. Plewicka, dz. cyt., s. 37–50.

³² M. Gawryś, dz. cyt., s. 35–39.

³³ Z. Plewicka, dz. cyt., s. 37–50.

³⁴ J. Różańska-Kowal, dz. cyt., s. 203–214.

cych między młodszym a starszym pokoleniem³⁵. Konflikty z rodzicami stanowią ważne źródło napięć w miarę dorastania dziecka³⁶. Przyczyną konfliktów z członkami rodziny jest potrzeba postawienia na swoim przez młodego człowieka. Poczucie, że decyduje, wybiera i działa samodzielnie³⁷. Swoją dorosłość akcentuje on strojem, często nonszalanckim zachowaniem, paleniem papierosów, piciem alkoholu itp. Jednostka tak kształtuje się w sferze ciągłych konfliktów pomiędzy tym, czego pragnie, a tym czego oczekują od niej rodzice. Wiele z tych konfliktów dotyczy codziennych sytuacji – różnic w opiniach, w gustach, np. w sprawach związanych z ubiorem, muzyką, oglądaniem telewizji, korzystaniem z komputera, nauką, pracami domowymi, spędzaniem czasu wolnego, doboru kolegów, wyboru sympatii i późnymi powrotami do domu³⁸. Należy zauważyć, że niewłaściwa komunikacja rodziców z dzieckiem, nieznajomość czy niewrażliwość na aktualne potrzeby dziecka mogą doprowadzić do zaistnienia konfliktu w rodzinie.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że młody człowiek tworzący i urzeczywistniający określone plany życiowe narażony jest na sytuacje konfliktu, które wiążą się ze szkołą, kontaktami z rówieśnikami oraz z relacjami w rodzinie. Konflikt rozgrywający się na tych trzech płaszczyznach społecznych jest dla niego sytuacją codzienną, nieuniknioną, a wręcz naturalną.

Strategie destruktywnego i konstruktywnego radzenia sobie młodzieży w kontekście sytuacji konfliktu społecznego

Adolescencja jest okresem, w którym młodzież przeżywa różne, często ze sobą sprzeczne, dążenia i musi radzić sobie z kierowanymi wobec siebie niespójnymi oczekiwaniami społecznymi. Sytuacja trudna pobudza młodego człowieka do aktywności ukierunkowanej na odzyskanie równowagi pomiędzy wymaganiami a możliwościami i/lub poprawę stanu emocjonalnego. Aktywność, którą podejmuje w złożonych okolicznościach, rozpatruje się w konkretnym kontekście sytuacyjnym jako strategię radzenia sobie w aktualnej sytuacji

³⁵ T. Rostowska, J. Rostowski, *Osobowościowe determinanty konfliktu międzypokoleniowego w rodzinie*, [w:] *Edukacja prorodzinna*, red. M. Chymuk, D. Topa, Kraków 2000, s. 42–58.

³⁶ K. Kobus, O. Reyes, *A descriptive study of urban Mexican American adolescents' perceived stress and coping*, "Hispanic Journal of Behavioral Sciences" 2000, nr 22, s. 163–178.

³⁷ M. Jerzewska, *Znaleźć ujście dla agresji*, „Edukacja i Dialog” 2006, nr 1, s. 26–30.

³⁸ R. Jaworski, dz. cyt., s. 27–54; A. Łosiewicz, *Dojrzewanie dzieci i rodziców*, „Edukacja i Dialog” 2002, nr 2, s. 32–33; J. Smetana, C. Daddis, *Domain specific antecedents of psychological control, parental monitoring, and adolescent autonomy: The role parenting beliefs and practices*, "Child Development" 2002, nr 73, s. 563–580; E. Gurba, *Relacje: rodzice-dorastające dzieci w ocenie rodziców i ich dorastających dzieci*, „Psychologia Rozwojowa” 2006, t. 12, nr 1, s. 81–90; E. Trylińska-Tekielska, *Rola dzieci i rodziców w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2007, nr 1, s. 21–33.

trudnej³⁹. Jak widać, strategia jest sposobem osiągnięcia celu w konkretnej sytuacji. Umiejętność radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego może przybierać dwie formy strategii działań: destruktywnych i konstruktywnych⁴⁰. Strategie destruktywne w sytuacjach konfliktowych nie są ukierunkowane na rozwiązanie i przezwyciężenie sytuacji konfliktu, pozwalają człowiekowi jedynie obniżać przykre napięcie emocjonalne. Natomiast cel, który sobie początkowo stawiał, przyczyna powstania konfliktu, zostaje zastąpiony innym – osiągnięciem dobrego samopoczucia. Dzieje się to przez *agresję* przybierającą formę inicjowanego ataku fizycznego i/lub werbalnego skierowanego przeciw określonym osobom, powodującą szkody w fizycznym, psychicznym i społecznym dobrostanie innych osób (tj. wywołującą ból, cierpienie, destrukcję, prowadzącą do utraty cenionych wartości); poprzez *unikanie* konfrontacji z sytuacją konfliktu, polegające na odraczaniu działań i aktywności, zwlekaniu z podejmowaniem wysiłków zaradczych w kierunku rozwiązywania konfliktu, podjęciu dodatkowych czynności angażujących uwagę i odwracających ją od sytuacji konfliktu (oglądanie telewizji, gra na komputerze, serfowanie po Internecie, słuchanie muzyki, uprawianie sportu, objadanie się, spacer, sen), jak i poszukiwanie kontaktu z innymi ludźmi; poprzez *uleganie*, polegające na rezygnowaniu z dobra własnego, obrony własnych interesów czy zaniechaniu realizacji własnych celów, zamierzeń w sytuacji konfliktu na rzecz interesów partnera, jego potrzeb oraz przystosowaniu się do jego poglądów, sposobów działania i zachowania z nim pozytywnej relacji. Z kolei strategia konstruktywnego radzenia sobie w sytuacjach konfliktu obejmuje wszystkie zachowania, które nastawione są na aktywne oddziaływanie na sytuację konfliktu, zmierzają do rozwiązania i przezwyciężenia sytuacji konfliktu. Mieszczą się tu próby dokonania zmian w obrębie własnego działania poprzez podjęcie wysiłku porozumienia się z partnerem w celu znalezienia wspólnego rozwiązania spornych kwestii. Podstawową cechą konstruktywnej strategii w sytuacji konfliktu jest to, że struktura celu zostaje utrzymana, zmienia się natomiast organizacja czynności umożliwiających osią-

³⁹ K. Wrześniewski, *Style a strategie radzenia sobie ze stresem. Problemy pomiaru*, [w:] *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, red. I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak, Katowice 1996, s. 44–64; I. Heszen-Niejodek, *Pod wysokim napięciem*, „Charaktery” 2000, nr 4, s. 14–15.

⁴⁰ D. Donaldson, M. Prinstein, M. Danovsky, A. Spirito, *Patterns of children's coping with life stress: Implications with clinicians*, „American Journal of Orthopsychiatry” 2000, nr 70, s. 351–359; T. Rostowska, *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna*, Łódź 2001; A. Frączek, *Wszystko o twojej agresji*, „Charaktery” 2003, nr 7, s. 28–30; J. Różańska-Kowal, dz. cyt., s. 203–214; M. Deutsch, *Współpraca i rywalizacja*, [w:] *Rozwiązywanie konfliktów. Teoria i praktyka*, red. M. Deutsch, P. Coleman, Kraków 2005, s. 21–40; E. Piśula, R. Sikora, *Wiek i płeć a radzenie sobie ze stresem przez młodzież w wieku 12–17 lat*, „Przegląd Psychologiczny” 2008, nr 4, s. 405–422; B. Kłusek-Wojciszke, *Kwestionariusz stylów rozwiązywania konfliktów*, „Czasopismo Psychologiczne” 2009, nr 15(1), s. 119–140; D. Borecka-Biernat, *Kwestionariusz strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego*, „Psychologia Wychowawcza” 2012, nr 1–2, s. 86–118.

gnięcie celu. Strategię konstruktywnego radzenia sobie w sytuacji konfliktu cechuje więc elastyczność, ponieważ jeden i ten sam cel może być osiągnięty przy użyciu różnych sposobów postępowania.

Strategie radzenia sobie człowieka analizowane są zawsze w konkretnej sytuacji trudnej, gdyż od percepcji tej sytuacji w dużej mierze zależą. Jak już wspomniano, szczególnie stresujące dla dorastającej młodzieży jest środowisko szkolne, zwłaszcza sytuacje konfliktu z nauczycielami i kolegami ze szkoły i z sympatią oraz kłótnie z jednym lub obojgiem rodziców i innymi członkami rodziny. Warto zatem zwrócić uwagę, jak młodzież radzi sobie z sytuacjami konfliktowymi, które występują w szkole, w relacjach z rówieśnikami czy w domu. Liczne badania i potoczna nawet obserwacja wskazują, że dorastająca młodzież dysponuje niemałym repertuarem strategii radzenia sobie z sytuacjami konfliktowymi, które mają miejsce w szkole, w relacjach z kolegami czy w domu rodzinnym. Są wśród nich strategie destruktywne i konstruktywne⁴¹.

Sytuacje konfliktowe z nauczycielami i kolegami ze szkoły dla młodzieży dorastającej stanowią źródło silnego pobudzenia emocjonalnego o negatywnym zabarwieniu. Wśród wymienianych przez młodych ludzi strategii radzenia sobie w kontekście konfliktu z nauczycielami i kolegami ze szkoły wyróżnić można zachowania agresywne wobec innych (szturchanie, popychanie, kopanie, przewiska, wyśmiewanie, drwiny), próby odwrócenia uwagi od sytuacji trudnej i zajęcia się czymś innym (słuchanie muzyki, oglądanie telewizji, czytanie), ucieczkę z sytuacji trudnej przez fizyczne oddalenie się czy izolowanie się od niej, niepodjęmowanie działań, unikanie problemu i dystansowanie się oraz rezygnację z własnych zasad, przekonań i dążeń, uleganie i podporządkowanie się innym. Młodzież charakteryzuje również bierne czekanie, aż konflikt wygaśnie i oszukiwanie się, że czas sam rozwiąże problem bądź zostanie rozstrzygnięty przez inne osoby⁴². W sytuacji szkolnej w grupie dorastającej młodzieży w obrębie typów reakcji na trudne relacje z innymi również zauważa się reakcje typu potrzeby samodzielnego rozwiązywania problemu. Możliwości intelektualne młodzieży pozwalają na jej prawidłową ocenę sytuacji i dostrzeżenie możliwości jej rozwiązania. Stąd też młodzież jest skłonna do podjęcia kompromisu bądź porozumienia się w sytuacji konfliktu. Próbuje samodzielnie rozwiązać

⁴¹ A. Frączek, dz. cyt.; J. Różańska-Kowal, dz. cyt., s. 203–214; G. Miłkowska-Olejniczak, *Gimnazjalny agresor*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 2, s. 24–29; D. Borecka-Biernat, *Strategie radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. Psychospołeczne uwarunkowania*, Wrocław 2006; E. Pisula, R. Sikora, dz. cyt., 405–422; E. Gurba, *Nieporozumienia z dorastającymi dziećmi w rodzinie*, Kraków 2013.

⁴² A. Woźniak-Krakowian, G. Wiczorek, dz. cyt.; K. Polak, dz. cyt.; G. Miłkowska, dz. cyt.; A. Hibner, *Reagowanie oporem w sytuacji nacisku społecznego a wiek i płeć młodzieży*, [w:] *Zachowanie agresywne dzieci i młodzieży. Uwarunkowania oraz możliwości ich przezwyciężania*, red. D. Borecka-Biernat, Warszawa 2013, s. 200–213.

problemy szkolne, m.in. przez planowanie rozwiązania problemu, analizę problemu i przekształcenie problemu⁴³.

Dom rodzinny może być miejscem, w którym młody człowiek znajduje oparcie, zrozumienie i poczucie bezpieczeństwa, jak i areną wielorakich napięć i konfliktów. Sytuacje konfliktowe z rodzicami stanowią w miarę dorastania coraz ważniejsze źródło napięć. Dziecko dorastające pragnie się wyzwolić spod kurateli rodziców i całym swym postępowaniem domaga się przyznania większych niż dotychczas praw. Napotkane przeszkody i niepowodzenia oraz stawiane przez rodziców nakazy i zakazy powodują u adolescenta reakcje złości, wyrażające się w aroganckich odpowiedziach, trzaskaniu drzwiami, czasem płaczem lub bezpośrednich aktach agresji skierowanych na przedmioty lub osoby. W stosunku do rodziców agresja dorastających dzieci przejawia się w słowach, ironicznych wypowiedziach, ignorowaniu poleceń lub milczeniu⁴⁴. Oprócz reakcji o charakterze agresywnym, radzenie sobie z problemami rodzinnymi u dorastających polega na unikaniu problemu i skłonności do ustępstw czy szukaniu kontaktów interpersonalnych⁴⁵.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, można stwierdzić, że z sytuacją konfliktu społecznego wiąże się problematyka strategii radzenia sobie w konkretnym kontekście sytuacyjnym mającej na celu przywrócenie równowagi między wymaganiami a możliwościami przystosowawczymi, uniknięcia lub minimalizowanie napięć, strat, niekorzystnych skutków. Niektórzy młodzi ludzie w obliczu sporu w szkole, w relacjach z rówieśnikami czy w domu rodzinnym przyjmują strategie destruktywne w postaci agresywnego reagowania na konflikt, unikania aktywnego w obliczu konfliktu przez angażowanie się w inne bezstresowe formy aktywności czy ulegania konfliktowi. Są jednak i tacy młodzi ludzie, którzy dobrze radzą sobie w sytuacji konfliktu społecznego, traktując konflikt jako wyzwanie dla siebie, co skłania ich do mobilizacji swoich zasobów w celu pokonania przeszkód, uniemożliwiający realizację potrzeb.

⁴³ D. Donaldson, M. Prinstein, M. Danovsky, A. Spirito, dz. cyt. s. 351–359; E. Pisula, R. Sikora, dz. cyt.

⁴⁴ R. Jaworski dz. cyt., s. 27–54; E. Gurba, *Nieporozumienia...*

⁴⁵ B. Lachowska, *Style rozwiązywania konfliktów i ich efekty w relacji między rodzicami i adolescentami – prezentacja narzędzi pomiaru*, [w:] *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?*, red. D. Borecka-Biernat, Warszawa 2010, s. 180–206; A. Hibner, dz. cyt.; A. Filip, *Sposoby rozwiązywania konfliktów rodzinnych w percepcji młodzieży różniącej się korzystaniem z mediów*, [w:] *Sytuacje konfliktu...*, s. 207–242.

Bibliografia

- Balawajder K., *Rozwiązywanie konfliktów międzyludzkich*, Wyd. UŚ., Katowice 1994.
- Balawajder K., *Zachowania uczestników konfliktu interpersonalnego*, [w:] *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież ?*, red. D. Borecka-Biernat, Wyd. Difin, Warszawa 2010.
- Bielawska D., *Konflikty w szkole w opinii młodzieży*, [w:] *Współczesne problemy w edukacji i wychowaniu*, red. F. Bereźnicki, A. Bielawiec, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 1995.
- Borecka-Biernat D., *Strategie radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. Psychospołeczne uwarunkowania*, Wyd. U.Wr., Wrocław 2006.
- Borecka-Biernat D., *Kwestionariusz strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego*, „Psychologia Wychowawcza” 2012, nr 1–2, [<http://dx.doi.org/10.5604/00332860.1094162>].
- Deutsch M., *Współpraca i rywalizacja*, [w:] *Rozwiązywanie konfliktów. Teoria i praktyka*, red. M. Deutsch, P. Coleman, Wyd. UJ, Kraków 2005.
- Domińska-Werbel D., *Psychologiczne uwarunkowania strategii radzenia sobie młodzieży gimnazjalnej w trudnych sytuacjach społecznych*, Wyd. PWSZ, Legnica 2014.
- Donaldson D., Prinstein M., Danovsky M., Spirito A., *Patterns of children's coping with life stress: Implications with clinicians*, „American Journal of Orthopsychiatry” 2000, nr 70 [DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/h0087689>].
- Filip A., *Sposoby rozwiązywania konfliktów rodzinnych w percepcji młodzieży różniącej się korzystaniem z mediów*, [w:] *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież ?*, red. D. Borecka-Biernat, Difin, Warszawa 2010.
- Frączek A., *Wszystko o twojej agresji*, „Charaktery” 2003, nr 7.
- Gawryś M., *Rozwiązywanie konfliktów w klasie*, „Edukacja i Dialog” 2002, nr 8.
- Gurba E., *Relacje: rodzice-dorastające dzieci w ocenie rodziców i ich dorastających dzieci*, „Psychologia Rozwojowa” 2006, t. 12, nr 1.
- Gurba E., *Nieporozumienia z dorastającymi dziećmi w rodzinie*, Wyd. UJ., Kraków 2013.
- Guszkowska M., Gorący A., Rychta-Siedlecka, J., *Ważne zdarzenia życiowe i codzienne kłopoty jako źródło stresu w percepcji młodzieży*, „Edukacja Otwarta” 2001, nr 4.
- Heszen-Niejodek I., *Pod wysokim napięciem*, „Charaktery” 2000, nr 4.
- Hibner A., *Reagowanie oporem w sytuacji nacisku społecznego a wiek i płeć młodzieży*, [w:] *Zachowanie agresywne dzieci i młodzieży. Uwarunkowania oraz możliwości ich przewycięzania*, red. D. Borecka-Biernat, Difin, Warszawa 2013.

- Jaworski R., *Konflikt pokoleń w okresie adolescencji. Psychologiczne aspekty radzenia sobie ze stresem*, [w:] *Problemy człowieka w świecie psychologii*, red. R. Jaworski, A. Wielgus, J. Łukjaniuk, Wyd. Naukowe Novum, Płock 2000.
- Jerzewska M., *Znaleźć ujście dla agresji*, „Edukacja i Dialog” 2006, nr 1.
- Kłusek-Wojciszke B., *Kwestionariusz stylów rozwiązywania konfliktów*, „Czasopismo Psychologiczne” 2009, nr 15(1).
- Kobus K., Reyes O., *A descriptive study of urban mexican american adolescents' perceived stress and coping*, “Hispanic Journal of Behavioral Sciences” 2000, nr 22, [<https://doi.org/10.1177/0739986300222002>].
- Komendant A., *Przemoc w szkole wśród dziewcząt i chłopców*, „Dyrektor Szkoły” 2007, nr 6.
- Krzemionka-Brózda D., *Nauczyciele wobec konfliktów w klasie szkolnej*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne” 1999, t.12.
- Lachowska B., *Style rozwiązywania konfliktów i ich efekty w relacji między rodzicami i adolescentami- prezentacja narzędzi pomiaru*, [w:] *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież ?*, red. D. Borecka-Biernat, Wyd. Difin, Warszawa 2010.
- Lohman B., Jarvis P., *Adolescent stressors, coping strategies, and psychological health studied in the family context*, “Journal of Youth and Adolescence” 2000, nr 29 [<http://dx.doi.org/10.1023/A:1005117020812>].
- Łosiewicz A., *Dojrzewanie dzieci i rodziców*, „Edukacja i Dialog” 2002, nr 2.
- Miłkowska G., *Agresja w okresie dorastania-charakterystyka, przejawy, przeciwdziałanie*, [w:] *Zagrożenia okresu dorastania*, red. Z. Izdebski, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2012.
- Miłkowska-Olejniczak G., *Gimnazjalny agresor*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 2.
- Olearczyk T., *Psychopedagogiczne aspekty sytuacji konfliktowych w okresie adolescencji*, [w:] *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów wieku adolescencji*, red. M. Leśniak, Krakowska Akademia im. AFM, Kraków 2009.
- Olubiński A., *Konflikt a wychowanie-wprowadzenie w problematykę*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1983, nr 3–4.
- Olubiński A., *Konflikty rodzice-dzieci. Dramat czy szansa*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1992.
- Pisula E., Sikora R., *Wiek i płeć a radzenie sobie ze stresem przez młodzież w wieku 12–17 lat*, „Przegląd Psychologiczny” 2008, nr 4.
- Plewicka Z., *Sytuacje konfliktowe uczniów w szkole*, [w:] *Zachowanie się młodzieży w sytuacjach trudnych i rozwój osobowości*, red. M. Tyszkowa, Wyd. UAM, Poznań 1977.
- Polak K., *Uczeń w sytuacji konfliktów szkolnych*, [w:] *Sytuacje konfliktowe w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym*, red. D. Borecka-Biernat, Wyd. Difin, Warszawa 2010.

- Rostowska T., Rostowski J., *Osobowościowe determinanty konfliktu międzypokoleniowego w rodzinie*, [w:] *Edukacja prorodzinna*, red. M. Chymuk, D. Topa, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000.
- Rostowska T., *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna*, Wyd. UŁ., Łódź 2001.
- Różańska-Kowal J., *Szkoła jako główne źródło stresu młodzieży w wieku dorastania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2004, nr 3.
- Sikora J., *Zarządzanie konfliktem w zakładzie pracy*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 1998.
- Sikora R., Pisula E., *Przyczyny stresu i strategie radzenia sobie ze stresem u młodzieży w wieku 14–16 lat*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2002, nr 2.
- Smetana J., Daddis C., *Domain specific antecedents of psychological control, parental monitoring, and adolescent autonomy: The role parenting beliefs and practices*, “Child Development” 2002, nr 73.
- Trylińska-Tekielska E., *Rola dzieci i rodziców w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, „Człowiek—Niepełnosprawność—Społeczeństwo” 2007, nr 1.
- Tyszkowa M., *Zachowanie się dzieci i młodzieży w sytuacjach trudnych. Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań*, [w:] *Zachowanie się młodzieży w sytuacjach trudnych i rozwój osobowości*, red. M. Tyszkowa, Wyd. UAM, Poznań 1977.
- Tyszkowa M., *Funkcjonowanie dzieci w sytuacjach trudnych*, „Oświata i Wychowanie” 1979, nr 6.
- Tyszkowa M., *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*, PWN, Warszawa 1986.
- Tyszkowa M., *Odporność psychiczna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997.
- Woźniak-Krakowian A., Wieczorek G., *Przemoc w szkole jako zjawisko społeczne*, [w:] *Problemy marginalizacji dzieci i młodzieży*, red. A. Woźniak-Krakowian, E. Napora, I. Gomółka-Walaszek, Wyd. AJD, Częstochowa 2009.
- Wrześniewski K., *Style a strategie radzenia sobie ze stresem. Problemy pomiaru*, [w:] *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, red. I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak, Wyd. UŚ., Katowice 1996.

Youth coping strategies in a social conflict situation – theoretical implications

Summary

A young person who creates and implements certain life plans is exposed to situations of conflict related to school, contacts with peers and family relationships. For such a person, a conflict taking place in these three social spheres is an everyday, inevitable, and even natural situation. For some young people, conflicts with teachers, peers and parents constitute an important source of strong negative emotional stimulation and personal danger. There is no doubt that threats cause a lot of behaviours in a person, which are messages that describe a situation this person is currently in and whether it has the features of a difficult situation or not. Some young people, in the face of a dispute at school, in relationships with peers or at home, adopt destructive strategies in the form of an aggressive reaction to a conflict, avoiding active coping in the face of a conflict by engaging in other stress-free forms of activity or giving in to a conflict. However, there are also young people who cope with a social conflict situation well, treat a conflict as a challenge for themselves, which prompts them to mobilize their resources in order to overcome obstacles that prevent them from meeting their needs.

Keywords: youth, social conflict situation, coping strategies in social conflict situation.